

Η ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΩΣ ΑΞΙΑ ΚΑΙ ΑΡΕΤΗ

Δημήτρης Κ. Μπάκας

Όλοι μας διψάμε για δικαιοσύνη! Αλλά τι είναι αυτό το τόσο επιθυμητό αγαθό; **Δικαιοσύνη είναι η συμπεριφορά προς του συνανθρώπους μας της ίδιας κοινότητας που ικανοποιεί το ηθικό αίσθημα.** Κλασικός ορισμός, που έχει αφιετηρία τον Αριστοτέλη, με λογική μορφή, αλλά το περιεχόμενο είναι ασαφές. Πώς να φανταστούμε το «κοινό αίσθημα» που πρέπει να ικανοποιεί η συμπεριφορά μας για να είναι δίκαιη, όταν τα πάντα αλλάζουν στην κοινωνία και στους ανθρώπους;

Η δικαιοσύνη είναι **αρετή**. Προσεγγίζεται καλύτερα με την **πίστη**, ως **ανάδυση** από την αρμονική σύνθεση **της λογικής και του συναισθήματος** με οδηγό το **ηθικό αγαθό**. Τα τρία αυτά πνευματικά μεγέθη, ως επιμέρους αρετές, μόνον, **συννοφασμένες** αποκτούν μορφή **ιερότητας**.

Από τις τέσσερες βασικές αρετές, η **δικαιοσύνη** είναι, χωρίς καμία αμφιβολία, η μόνη που είναι **απόλυτα καλή!** Η **φρόνηση**, η **εγκράτεια** και το **θάρρος** είναι αρετές, όταν τίθενται στην υπηρεσία του **αγαθού** και συσχετίζονται με αντίστοιχες αξίες, οι οποίες αποτελούν κίνητρά τους. Όταν, όμως, τίθενται στην υπηρεσία του **κακού** δεν είναι παρά απλά **δεξιότητες, επιτηδειότητες!**

Η **δικαιοσύνη είναι πάντα καλή**, καθόσον ταυτίζεται με την **καλή θέληση**. Ο δίκαιος εκτελεί το **καθήκον του**, καθόσον η ίδια η δικαιοσύνη είναι απαραίτητη και μάλιστα είναι **χρέος** μας. Η δικαιοσύνη συνιστά το **θεμέλιο όλων των αρετών**. Είναι προϋπόθεση κάθε αξίας και απαίτηση όλης της ανθρωπότητας. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει πως υποκαθιστά την ευτυχία! Αυτό θα συνιστούμε ένα θαύμα! **Αλλά δίχως δικαιοσύνη δεν υπάρχει, οπωσδήποτε, ευτυχία στους ανθρώπους.**

Η δικαιοσύνη νοείται με δύο τρόπους: ως **συμμόρφωση στο νομικό δίκαιο** και ως **ισότητα ή αναλογία, ως ίσος (δίκαιος) καταμερισμός**. Δίκαιος είναι αυτός που δεν παραβιάζει τον νόμο και δεν θίγει τα νόμιμα συμφέροντα του άλλου. Παίρνει αυτά που του αναλογούν και αναλαμβάνει πλήρως τις ευθύνες του για τις ζημιές που προκαλεί. Ολόκληρη η δικαιοσύνη στηρίζεται σε αυτό το **διπλό σεβασμό: της νομιμότητας όσον αφορά στην Πολιτεία** και της **ισότητας όσον αφορά στα άτομα**.

Ο **νόμος** δεν είναι δικαιοσύνη από μόνος του, αυτό μάς παραπέμπει στη δεύτερη έννοια. Η **δικαιοσύνη** όχι πια ως **νομικό γεγονός**(νομιμότητα), αλλά ως **αξία** (ισότητα με επιείκεια) με άλλα λόγια ως **αρετή**. Ο Αριστοτέλης μιλάει για **επιείκεια**, όπου επιεικής σημαίνει δίκαιος, εύλογος, μη επιμένων στο αυστηρό γράμμα του νόμου. **Δίκαιος κατά τους άγραφους νόμους!**

Διακριτά παραδείγματα: Η δικαιοσύνη της **Αντιγόνης** ενάντια στη δικαιοσύνη του Κρέοντα. Ο **Σωκράτης** που καταδικάστηκε άδικα αρνήθηκε τη σωτηρία με τη φυγή και προτίμησε να πεθάνει **σεβόμενος τους νόμους**. Μία ταύτιση της **δικαιοσύνης με τη νομιμοφροσύνη**. Ο ηρωισμός του Σωκράτη θα γινόταν εγκληματικός αν θυσίαζε στους νόμους άλλον **αθώο** εκτός από τον ίδιο τον εαυτό του. Σεβασμός στους νόμους ναι. Όχι όμως με τίμημα τη ζωή ενός αθώου. **Προέχει η ηθική.**

Προφανώς πρέπει να συμπίπτουν οι **νόμοι** και η **δικαιοσύνη**. Αυτό είναι το **μέλημα** κάθε **πολίτη**. Η δικαιοσύνη δεν ανήκει σε κανένα κόμμα. Τα κόμματα δεν έχουν, συνήθως, ως πρώτο στόχο την ηθική! Έτσι δεν εξασφαλίζεται η δικαιοσύνη από τα κόμματα, αλλά από **τα πρόσωπα που τα απαρτίζουν**. Όλοι μας έχουμε το **ηθικό χρέος** να την υπερασπιζόμαστε. Η **δικαιοσύνη** δεν υφίσταται ως **αξία, παρά μόνον αν υπάρχουν δίκαιοι (ενάρετοι) πολίτες για να την υπερασπιστούν**.

Δυστυχώς το πιο δύσκολο πράγμα στον κόσμο είναι να προσδιοριστεί **ποιος είναι ο δίκαιος!** Φυσικά δεν είναι δίκαιος αυτός που σέβεται τους νόμους τυπικά. Ο Καντ έλεγε ότι δίκαιος είναι αυτός που **σέβεται τον ηθικό νόμο**. Αλλά πάλι μετατοπίζεται το πρόβλημα: τι θα πει **ηθικός νόμος**; Διαφωνίες ανάμεσα σε δίκαιους ανθρώπους πάντα υπάρχουν και σηματοδοτούν της απουσία της δικαιοσύνης. **Μάλλον, δεν κάνει η δικαιοσύνη τους δίκαιους αλλά οι δίκαιοι κάνουν τη δικαιοσύνη!**

Η δικαιοσύνη αναδύεται από τις σχέσεις δικαίων ανθρώπων. Η νομιμότητα μόνη της δεν συνιστά δικαιοσύνη ούτε και η ισότητα είναι το παν. Ο νόμος απαντά κατά προσέγγιση, όπως και οι δικαστές και οι ένορκοι. Χρειάζονται τόσο οι νόμοι όσο και οι δικαστές γιατί η **δικαιοσύνη** δεν δίνει από μόνη της **απαντήσεις**. Ο Πασκάλ δίνει μια λύση: «**Υπάρχουν μόνο δύο είδη ανθρώπων, οι δίκαιοι που θεωρούν τους εαυτούς τους αμαρτωλούς και οι αμαρτωλοί που θεωρούν τους εαυτούς τους δίκαιους**». Δυστυχώς, όμως, δεν ξέρουμε το πότε ανήκουμε σε ποια κατηγορία! **το μαθαίνουμε μόνον όταν πια θα έχουμε περάσει στην άλλη!**

Η δικαιοσύνη είναι η **αρετή της τάξης**. Μιας τάξης εξισορροπητικής, ακριβοδίκαιης και έντιμης ανταλλαγής. **Μια συμφέρουσα συναλλαγή**. Αυτή όμως για να είναι δίκαιη θα πρέπει να γίνεται μεταξύ ίσων και να μην την επιβάλλουν άλλοι παράγοντες (εξουσία, περιουσία κλπ.). Η ισότητα, που είναι ουσιαστική στη δικαιοσύνη δεν είναι ισότητα αντικειμένων συναλλαγής αλλά **ισότητα υποκειμένων**.

Η δικαιοσύνη είναι συμφέρουσα μόνον στον αποδέκτη της, για εκείνον που επωφελείται από την απονομή της. Αλλά, **αρετή είναι μόνον για εκείνον που την ασκεί ή την απονέμει**. Δικαιοσύνη είναι μια **πιο βαθιά γενναιόδωρη συναλλαγή**. Πρέπει να στραφεί κανείς ενάντια στα συμφέροντά του; Ασφαλώς όχι. Πρέπει όμως να θέτει τη δικαιοσύνη **υπεράνω των συμφερόντων του**.

Η δικαιοσύνη δίχως δύναμη είναι ανήμπορη και η δύναμη δίχως δικαιοσύνη είναι τυραννική. Συνήθως δεν επιβάλλονται οι πιο δίκαιοι αλλά οι πιο δυνατοί. Η δικαιοσύνη μόνον για τους ισχυρούς θα ήταν άδικη. Κοντολογίς, **ισότητα προσώπων και όχι εξουσιών**.

Δεν υπάρχει δικαιοσύνη **δίχως υγιή κοινωνία**. Αυτό είναι ορατό στη σύγχρονη εποχή μας! Αλλά δεν νοείται δικαιοσύνη μέσα στην απόλυτη μοναχικότητα. «Οι φίλοι, δεν χρειαζόμαστε τη δικαιοσύνη. Οι δίκαιοι, όμως, χρειαζόμαστε τη φιλία» (Αριστοτέλης). Είναι αυτονόητο πως **η δικαιοσύνη εμπεριέχεται στη φιλία**, καθόσον **οι γλυκύτερες απαιτήσεις της φιλίας υπερβαίνουν τη δικαιοσύνη**.

Το ευκαίο είναι **νόμοι και δικαιοσύνη να συμβαδίζουν**. Αλλά η δικαιοσύνη δεν μπορεί να συμπεριληφθεί ακέραια στις αναγκαστικά γενικές διατάξεις μιας νομοθεσίας, γι' αυτό στην κορύφωσή της είναι η **επιείκεια!** Μία διόρθωση του νόμου, που επιτρέπει να προσαρμόζουμε τη γενικότητα του νόμου στη μεταβαλλόμενη πολυπλοκότητα των συνθηκών και στην αδιαμφισβήτητη μοναδικότητα της κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης.

«Επιείκης είναι αυτός που είναι δίκαιος ανεξάρτητα από το γραπτό νόμο». Δεν νοείται δικαιοσύνη χωρίς επιείκεια και μεγαθυμία, που σημαίνει να συγχωρείς, όχι άρνηση της τιμωρίας αλλά να έχουμε **ξεπεράσει το μίσος και το θυμό**. **Επιείκεια** επίσης δεν νοείται χωρίς φρόνηση, **δίχως θάρρος και δίχως πίστη**, αλλά και χωρίς γενναιодωρία και δίχως ανοχή! **Από εδώ τεκμαίρεται ότι η δικαιοσύνη ορθώς χαρακτηρίζεται από τον Αριστοτέλη ως γενική και πλήρης Αρετή**. **Ήτοι εμπεριέχει όλες τις άλλες, γι' αυτό την θεωρούσε «την τελειότερη όλων των αρετών»!**

Τί είναι τελικά ένας **δίκαιος άνθρωπος**; Είναι πάντα κάποιος που θέτει τις δυνάμεις του στην υπηρεσία του δικαίου και των δικαιωμάτων και θεωρεί πως, **όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι μεταξύ τους** παρά τις ανισότητες που δημιουργούν η πραγματικότητα ή οι επιτηδειότητες που είναι αμέτρητες. Τότε θεμελιώνεται **μία τάξη όχι βέβαια ιδανική, αλλά δίχως αυτήν ποτέ μια τάξη δεν θα ήταν ικανοποιητική**.

Ο κόσμος αντιστέκεται, όπως και ο άνθρωπος. Πρέπει λοιπόν να αντισταθούμε. **Και πρώτα από όλα πρέπει να αντισταθούμε στην αδικία που μάς χαρακτηρίζει, στην αδικία που είναι στοιχείο του εαυτού μας**. Γι' αυτό και ο αγώνας για τη δικαιοσύνη δεν έχει τέλος. Θα μπορούμε απλά να πούμε ότι βρισκόμαστε σε ένα βαθμό που **προσπαθούμε να το κατακτήσουμε!**

Το Δίκαιο έχει τεράστια σημασία για την **κοινωνική αλλά και ηθική εξέλιξη**. Προσδιορίζει τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα, ανοίγει περιθώρια μέσα στα οποία μπορεί να κινηθεί και να πραγματοποιηθεί η **ηθική προσωπικότητα ελεύθερα**. Χωρίς τα περιθώρια αυτά δεν θα μπορούσε κανείς ηθικά να αναπνεύσει.

Πάνω και πέρα από αυτό τον κύκλο του Δικαίου αρχίζει η καθαυτό ηθική ζωή. Καλύπτοντας το ελάχιστο των υποχρεώσεων, αρχίζει η περίσσεια, η αφθονία της προσωπικότητάς μας! **Μια περίσσεια ψυχική, ένα ξεχείλισμα ψυχής**. Η πνευματική σφαίρα της ατόφιας Αρετής!

Μακάριοι είναι οι «πεινασμένοι» για δικαιοσύνη που δεν θα χορτάσουν ποτέ αναζητώντας την ταύτιση του «νόμιμου» και του «ηθικού»! (συνέχεια στο επόμενο)

Δημήτρης Κ. Μπάκας
21 Μαΐου 2021